

פתרון הבחינה

בהיסטוריה

חורף תשפ"ו, 2026, שאלון: 22261

מוגש ע"י צוות מורים להיסטוריה בבית הספר לבגרות של יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון לשאלון.

2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.

3. כל התשובות מנוסחות בראשי פרקים.

פרק ראשון - מלחמת העולם השנייה והשואה

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 1-3

שאלה 1 - מקור – מטרות המשטר הנאצי ומימושו (1933 – 1945)

סעיף א'

מטרות התעמולה במשטר הנאצי היו החדרת עקרונות האידיאולוגיה הנאצית לכל שכבות החברה הגרמנים, על מנת להפוך אותם למאמינים מלאים באידיאולוגיה, להפוך אותם לנאצים. הטמעת האידיאולוגיה תאפשר יישום העקרונות תוך שיתוף פעולה מלא של העם. מטרה נוספת הייתה הגדרת מתנגדי המשטר והצגתם כמסוכנים.

המטרה הבאה לידי ביטוי במקור 1 היא הטמעת המסר כי החברה הגרמנית היא חברה בריאה, מכובדת, השואפת רק לשלום ושיתוף פעולה "צעירים אלה יבטאו בצורה הטובה ביותר את ההבנה ואת שיתוף הפעולה בדרכי שלום..."

העמדה בנוגע לעריכת האולימפיאדה בברלין, הבאה לידי ביטוי במקור 2 היא שלילית, היא מציגה את הנאצים כגזענים, כבעלי גישה מוטעית לאירוע ספורטיבי שאמור לקדם כישורים ספורטיביים ללא קשר למוצא או דעה – בכלא נמצאים יהודי, קתולי ולא-פוליטי, שאולי הם הספורטאים שהיו מביאים לגרמניה את המדליות, בזמן שמי שעומד לייצג אותה הם "מי שהתמחה באידיאולוגיה הנאצית" ונראה מאוד לא ספורטיבי, לזרועם צלב קרס והם צועדים ודורסים את "הרוח האולימפית". הטענה היא שהנאצים מקדשים את תורת הגזע לטובת אירוע הספורט ולכן לא ראוי שיארחו את האולימפיאדה.

סיבה אחת להבדל בין עמדות שני המקורות היא יוצר המקור – מקור 1 הוא נאום שנישא באולימפיאדה עצמה, בטקס הפתיחה שלה, שנכתב ע"י שר הפנים של גרמניה. הוא משתמש באירוע לטובת תעמולה שתציג את גרמניה לחיוב.

מקור 2 אויר ע"י קריקטוריסט בריטי, שנה לפני האולימפיאדה – אדם ממדינה דמוקרטית המסתכלת מרחוק על המתרחש בגרמניה ומעביר בקורת ע"י הקריקטורה.

סעיף ב'

העקרונות הבאים לידי ביטוי במדיניות "הסדר החדש" הם תורת הגזע ומרחב המחיה.

תורת הגזע - במרכז האידיאולוגיה הנאצית עמדה תורת הגזע. על פי תורת הגזע, האנושות מחולקת לגזעים עליונים ולגזעים נחותים ואין שוויון בין בני אדם.

במטרה לבסס את תורת הגזע באופן מדעי, השתמש היטלר בתיאוריה שנקראת "**דארוויניזם חברתי**" שהיא עיוות של תיאוריה מדעית שהגה החוקר והמדען צ'ארלס דארווין. לפי תורתו המקורית של דארווין, בטבע מתקיימת מלחמת הישרדות מתמדת בין זנים שונים של בעלי חיים כאשר הזנים החזקים שורדים והחלשים נכחדים. התיאוריה של דארווין לא מתייחסת לחברה האנושית אלא רק לבעלי החיים בטבע. ה"דארוויניזם החברתי" אימץ את עיקרון מלחמת ההישרדות בטבע והשתמש בו כדי לחלק את החברה האנושית: במקום זנים שונים של בעלי חיים - גזעים שונים של בני אדם. לפי תורת הגזע, ההיסטוריה כולה היא תוצאה של מאבק לשליטה בין הגזעים השונים. הגזע החזק שורד והחלש נעלם. סופה של מלחמה זאת יהיה בניצחונם של הגזעים החזקים ובשעבוד והכחדה של הגזעים הנחותים. על פי תורה זו, כל בני האדם שייכים לקבוצת גזע מסוימת שלה תכונות קבועות ובלתי ניתנות לשינוי העוברות בתורשה מדור לדור. אין כאן עניין של בחירה רצונית כיוון שהביולוגיה מכתובה זאת. זוהי גישה "מדעית" לכאורה ששכנעה רבים מקרב החברה האירופאית באותה תקופה, ובגרמניה בפרט.

תורת הגזע מחלקת את הגזעים לשלוש קטגוריות: יוצרי תרבות, נושאי תרבות ומחריבי/הורסי תרבות. הקטגוריות יוצרות את **פירמידת הגזעים** – העליונים בראשה והתחתונים בבסיסה.

- **יוצרי תרבות:** הגזע הארי. בראש כל הגזעים ניצב הגזע הארי, אליו משתייכים עמי צפון אירופה (נורדים, סקנדינבים, אנגלו-סכסים). **בראש הגזע הארי עומד העם הגרמני.** גזע זה הוא הגזע העליון, הגזע ש"יוצר" את התרבות האנושית, ומתחתיו נמצאים כל שאר הגזעים. לפיכך, כל התרבות האנושית - האמנות, המדע והטכנולוגיה, הם למעשה פרי יצירתו של הגזע הארי. לבני הגזע הארי יש תכונות עליונות מבחינה שכלית, רוחנית וגופנית, ולכן הם אלה שצריכים לשלוט בכל שאר הגזעים.
- **נושאי תרבות:** הגזע הסלאבי (פולנים, רוסים, צ'כים ועוד). עמים אלו נחשבו על פי תורת הגזע לעמים נחותים שנועדו לשרת את הגזע העליון (הארי), להיות משועבדים אליו. נחיתותם נקבעה כיוון שעל פי תורת הגזע הם לא תורמים לתרבות האנושית, אלא רק מחקים את התרבות של "יוצרי התרבות". אין להם יכולת ליצור תרבות אלא רק יכולת לשאת אותה. לכן המסקנה "המתבקשת" היא שהם צריכים להישלט על ידי הגזע העליון – הגזע הארי.
- **מחריבי תרבות:** שחורים, צוענים ועמי אסיה נחשבו על פי תורת הגזע למחריבי/הורסי תרבות. עמים אלה מהווים נזק לתרבות האנושית. **הנחותים ביותר מבין הגזעים הם היהודים, שלא נחשבו כלל לבני אדם.** הם נחשבים תת-אדם. היהודים נחשבים לטפילים ולהורסי/מחריבי התרבות. כל תכונותיהם שליליות והם חותרים ללא הפסקה להרוס את התרבות האנושית כולה. כל דבר שהם נוגעים בו נהרס ומתנוון, והם מהווים סכנה לקיום האנושות ולכן יש להכחידם.

תורת הגזע שמה דגש מיוחד על טוהר הדם. על פי תורת הגזע, "הדם הוא האדם". הגזעים הם חלק מתבנית ביולוגית מוגדרת: תכונות שכליות, רוחניות וגופניות שעוברות בתורשה דרך הדם ולכן לא ניתנות לשינוי. הגזע הארי, שהוא הגזע העליון, חייב לשמור על טוהר הדם כדי שלא יזדהם על ידי דמם של גזעים נחותים, כמו היהודים, שכל מטרתם היא לפגוע בטוהר הדם שלו. מיזוג בין דם לדם יוביל לניווט ולהרס של הגזע העליון, ושל התרבות האנושית באופן כללי, ולכן יש לעשות כל מאמץ כדי למנוע מיזוג בין גזעים.

מרחב המחיה - הגזע הארי נמצא בתהליך מתמיד של צמיחה והתפתחות ולכן הוא צריך "מרחב מחיה": קרקע נוספת ומשאבים נוספים בהם יוכל להשתמש כדי להמשיך להתפתח. מרחב המחיה המיועד נמצא ממזרח לגרמניה, במקום מושבם של העמים הנחותים, בני הגזע הסלאבי.

הפולק – העם הגרמני הארי והטהור, צריך להתפשט ולשים קץ לחנק שכפה עליו "הסכם ורסאי" שסיים את מלחמת העולם הראשונה.

זכותו של העם הגרמני, כעומד בראש הגזע הארי וכשליט העתידי של העולם כולו, להבטיח לעצמו מרחב מחיה. כך זכאי הגזע הארי למצוא את מקורות המזון וחומרי הגלם שיבטיחו את קיומו ויאפשרו את המשך עמידתו בראש האנושות כולה. הגרמנים חייבים לפעול לתיקון היחס המעוות בין גודל האוכלוסייה הגרמנית לבין שטח המחיה העומד לרשותה. את הזכות למרחב המחיה יממש הגזע הארי על ידי מלחמה. לאחר שיכבוש הגזע הארי את מרחב המחיה שלו, הוא ייצור "סדר חדש" ע"פ עקרונות האידיאולוגיה הנאצית: הארים יהיו האדונים, הסלאבים יהיו המשרתים והיהודים ייכחדו.

מדיניות הסדר החדש קידמה את מימוש העקרונות האלה בשטחים הכבושים באמצעות פעולות כאלה:

- (1) **העברה בכפייה (טראנספר):** הנאצים העבירו עמים שנחשבו "נחותים" כדי ליישב במקומם גרמנים ובכך לאשר לגזע העליון לשלוט בשטח הכבוש. לדוגמא: לאחר שכבשו את פולין, גירשו הנאצים את האוכלוסייה הפולנית במערב פולין, לשטח הגנרלגוברנמן שבמרכז פולין. בשטח שהתפנה במערב פולין, יישבו הנאצים אוכלוסייה ארית.
- (2) **ניצול כלכלי ואנושי של שטחי הכיבוש** התבצע בשטחים בהם חיו עמים שהיו בתחתית ההיררכיה לפי תורת הגזע הנאצית. בשטחים אלו הוקמו מחנות עבודה בכפייה. תעשיינים גרמנים והתעשייה הצבאית הגרמנית הקימה מפעלי ענק בשטח הכבוש, בעיקר בפולין, והפעילה אותם ע"י ניצול המקומיים.
- (3) המוני עובדי כפיה הועברו מאזורי הכיבוש לגרמניה בכדי לסייע למאמץ המלחמתי. הסיבה: בגרמניה גויסו כל הגברים מגיל 16 עד 60 (18 מיליון חיילים). המשמעות הייתה מחסור חמור בכוח אדם בעורף. באנגליה וצרפת, החליפו הנשים בזמן המלחמה את הגברים המגויסים. בגרמניה לעומת זאת, האישה הנאצית נועדה להביא ילדים, לגדלם ולדאוג לתא המשפחתי. **הפתרון של הגרמנים למחסור בעובדים:** גיוס עובדי כפייה מקרב העמים הסלאבים. כ-7 מיליון עובדי כפיה הועסקו בתנאים קשים בתעשייה, במכרות הפחם, בסלילת כבישים, בחקלאות ועוד. בנוסף, הנאצים **העבירו מזון וחומרי גלם** מהארצות הכבושות לגרמניה. הנאצים גם בזזו יצירות אומנות מהמוזיאונים ומבתים פרטיים.

על התלמיד להביא מקור מספר הלימוד המציג אחת מהפעולות של "הסדר החדש" ולהסביר את הפעולה ואיך היא באה לידי ביטוי במקור.

שאלה 2- הגטאות – מהישרדות למרד

סעיף א'

הנאצים פעלו בגטאות לשלילת המאפיינים האנושיים של היהודים באמצעות הפעולות האלה –

- (1) מדיניות הרעבה - השלטון הגרמני לא איפשר אספקה ראויה של מזון לגטאות. הקצבת המזון הגרמנית הייתה כ- 10% ממה שזקוק אדם בכדי לשרוד. איכות המזון אשר סופק לגטו הייתה ירודה. מחיר המוצרים עלה באופן מתמיד ומשפחות עניות לא יכלו להרשות לעצמן לרכוש מזון, מה שהוביל למקרי קבצנות רבים. עם התארכות משך השהייה בגטו אזל מעט הכסף שרוב תושבי הגטו החזיקו ברשותם. מוות ברעב הפך לתופעה יומיומית.
- (2) **צפיפות:** היהודים אולצו להצטופף בשטח קטן והצפיפות בגטאות הייתה גדולה מאד – ברובם חיו בחדר אחד 7-10 נפשות ומספר משפחות חלקו דירה אחת, ללא כל אינטימיות. הצפיפות והיעדר שירותי בריאות ותברואה הולמים, הובילו להתפרצותן של מחלות ומגפות, ולמקרי מוות רבים.
- (3) **בעיות תברואה ומקרי מוות:** המצב התברואתי בגטו היה קשה: הביוב זרם ברחובות, היה מחסור במים חמים לרחצה, מחסור בסבון ומחסור בתרופות. כל אלו הובילו לפריצת מחלות ומגפות מדבקות (כמו טיפוס ושחפת). בנוסף הקור העז בחורף והמחסור בדלק או בעצים לחימום הגביר את קצב התמותה בגטאות. מידי חודש מתו אלפי יהודים - מרעב, ממחלות או מקור. אחת הבעיות המוסריות של הרופאים בגטו, הייתה במי לטפל קודם: את מי להציל ואת מי "להשאיר" למות.
- (4) הנאצים מנעו מהיהודים לקיים חיי תרבות, חיי דת וחינוך – הם סגרו את מערכות החינוך, את בתי הכנסת, אסרו על קיום התקהלות ואירועים ציבוריים.

המאמץ של היהודים בגטאות לשמור על אנושיות בא לידי ביטוי ברעיון קידוש החיים –

על רקע תנאי החיים הקשים בגטו, התקיים כל העת מאבק להישרדות ולהתמודדות מול המציאות הבלתי אנושית אליה נקלעו יהודי הגטאות. במציאות הקשה של הגטאות, רבים חשו כי אין טעם לחייהם. הזוועות, להן נחשפו מידי יום, אובדן הקרובים, הרעב, ההשפלה ואובדן צלם האנוש, הובילו יהודים לייאוש ואף להתאבדותות. מול ייאוש זה טבעה ההנהגה הרוחנית של היהודים את המושג "קידוש החיים" שמשמעותו: לקדש את החיים בכל מחיר, ולעשות זאת תוך שמירה על צלם אנוש (אחד מהמנהיגים הבולטים שנקט קו זה היה הרב יצחק ניסנבויס מגטו ורשה). "קידוש החיים" משמעותו לראות את החיים עצמם כערך עליון אל מול תפיסה הרואה בשמירה על היהדות כערך עליון. מול הרצון הנאצי להשמיד את העם היהודי, חובתו של העם היא דווקא לשרוד ולספר לדורות הבאים את מה שקרה. תפיסה זו עודדה חלק מהיהודים לעמוד מול הייאוש ולא לוותר.

"קידוש החיים" הפך למושג המתאר את המאבק לחיים שהתקיים בגטאות ובמחנות מדי יום במשך שנים. ליהודים לא היו האמצעים להתמודד עם מכונת המלחמה הנאצית האדירה, אך הם יכלו להילחם כדי לשרוד. מאבק ההישרדות התקיים במקביל כמאבק אישי (בו כל אדם ניסה לדאוג לעצמו ולמשפחתו) וכמאבק לאומי, בו שיתפה פעולה קהילת הגטו כולה. הרעיון של "קידוש החיים" גבר על ערכי היהדות ולכן איפשר ליהודים לאכול מזון שאינו כשר, לעבוד בשבת או למסור את ילדיו להצלה בידי נוצרים.

על התלמיד להביא מקור מספר הלימוד המציג אחת מהפעולות של "קידוש החיים", להסביר את הפעולה ואיך היא באה לידי ביטוי במקור.

סעיף ב'

הדין המתואר בקטע המקור הוא בשאלת התגובה לאקציות [הגירוש מהגטו] שהחלו ביולי - 1942.

צד אחד, אותו מייצג שיפר, טוען כי "אנו חלשים ואין לנו ברירה אלא לקבל את הדין". היהודים חלשים אל מול הנאצים ולא יכולים לעשות דבר, כל התנגדות תגבה מחיר מכלל הקהילה "האם מותר לסכן חיי כל היהודים האחרים?" ולכן זו אינה שעה "לעמידה", להתנגדות, אלא שעה "להשלמה" עם המצב.

צד שני, אותו מייצג צוקרמן, טוען כי לכל הפחות יש לפרסם באופן גלוי שהתחיל שלב ההשמדה "טרבלינקה זה מוות". ראשי הציבור המודעים למציאות, חייבים להכריז על כך ברבים. הנימוק הוא שלא צפויה להגיעה שום עזרה "העולם לא שומע, לא יודע; עזרה מהפולנים אין"; ולכן "לפחות שהיהודים ידעו!" אז יוכלו לבחור מה לעשות ואיך להגיב, ולא נבחר עבורם בכך שנסתיר מהם את האמת.

הנסיבות שהובילו להחלטה לצאת למרד בגטו וורשה באפריל 1943 הן ההתקדמות הגדולה בתהליך חיסולו של הגטו וידעת המורדים כי כל היוצא מהגטו ברכבות דינו מוות, מגיע למחנות ההשמדה וזה סופו – שלב הפתרון הסופי. ההבנה כי סופם וסוף הגטו עצמו קרוב, ותחושה כי החמיצו הזדמנות באקציית ינואר '43 - גורמים להם לבחור במרד שמטרותיו הן למות בכבוד, לנקום מעט בנאצים ולעצב את הסיפור ההיסטורי אותו הם משאירים אחריהם, כסיפור של גבורה והתנגדות.

שאלה 3 – גרמניה הנאצית והמדינות הכבושות

סעיף א'

שני מאפייני משטר טוטליטרי-פשיסטי המציגים עקרונות באידיאולוגיה הנאצית:

"**האויב חזק מדי וחלש מדי בעת ובעונה אחת**" – העקרון הבא לידי ביטוי הוא האנטישמיות. היהודי נחשב לאויב המר של הארי, ההפך הגמור ממנו, אך הוא מוצג גם כחזק, ערמומי, מנסה להשתלט על העולם, וגם כחלש, נחות, פחדן וחסר יכולות. "אי הסכמה עם המשטר פירושה בגידה" – העקרון הבא לידי ביטוי הוא עליונות המדינה והלאום. ע"פ עקרון זה המשטר במדינה הוא שיקוף של רצון האומה. והאומה בעלת ערך מקודש. לאדם הבודד אין שום ערך אלא כאשר הוא חלק מהאומה ולכן התנגדות לה ולמשטר המייצג אותה תחשב כבגידה. עקרון אחר – שלילת אידיאולוגיות ליברליות, בהן הבעת דעה, גם אם אינה מסכימה עם השלטון, מותרת ונחשבת לזכות.

שתי פעולות שנקט המשטר הנאצי כדי לממש אחד מן העקרונות עליהם כתבתי לעיל:

הקמת גטאות בפולין – בידוד היהודים מהחברה, ניצולם והשפלתם נבעו מתוך האמונה כי הם האויב של הנאצים ונכון להיערך להשמדתם. הגטאות מחקו את האנושיות של היהודים וגרמו להגברת התמותה בקרב הקהילה היהודית. **הקמת מחנות השמדה** – הנאצים הקימו בשנת 1942 מחנות ייעודיים להשמדת היהודים והצליחו לרצוח בהם מעל 3 מיליון יהודים. הכל במטרה להכניע את האויב המר של הארי.

סעיף ב'

שלושה תנאים / גורמים שהשפיעו, לטענת החוקרת, על היחס של האוכלוסייה המקומית כלפי היהודים בארצות הכיבוש הנאצי:

1. "כל ארץ הייתה תלויה במצבה הגיאוגרפי ובתנאיה הטבעיים..." – למשל, קיומם של יערות, אזורים חקלאיים וכפריים בהם ניתן להסתיר יהודים בקלות רבה יותר; שכנות למדינות ניטרליות – סיוע בחציית גבול וברחה. ככל שהיו תנאים כאלה – כך ניתן למצוא יותר סיוע ליהודים.
2. "...האינטרסים שהיו לנאצים בכל מקום ומקום..." – לעוצמת השלטון הנאצי בכל מדינה הייתה השפעה גדולה על יחס המקומיים. ככל שהמדינה הכבושה שמרה על עצמאות, כך היו יותר גילויי עזרה מצד האוכלוסייה. ככל שהגרמנים שלטו ישירות על האוכלוסייה הכבושה, כך היהודים היו פחות בטוחים. דוגמאות שליליות הן פולין, הונגריה והמדינות הבלטיות, שנשלטו על-ידי הנאצים ובהן האוכלוסייה שיתפה פעולה וסייעה למבצע ההשמדה.

3. "מצב המלחמה, ידו של מי... על העליונה" – מהלכי המלחמה השפיעו גם הם על האוכלוסייה המקומית. שנות הכיבוש הראשונות היו קשות יותר עבורם, אך המצב התחיל להשתנות ככלל שפעילות המחזרות המקומיות גברה, ונשמעו הדי קרבות המפנה בהם הפסידו הנאצים.

השפעת אחד הגורמים על אחד מדפוסי הפעולה – מדינת דנמרק נכבשה ע"י הנאצים בשנת 1940 אך בעקבות הסכם איתם המשיכו הממשלה הדנית והצבא להתקיים כמעט כרגיל ולהתנהל באופן דמוקרטי. האינטרס הנאצי בדנמרק נשען על מיקומם בתורת הגזע, מיקום גבוה בפירמידה הגזעית. המצב אפשר לציבור הדני להתנגד לפגיעה ביהודי המדינה ואף להגן עליהם באופן פעיל, ע"י ידי הברחתם לשוודיה.

פרק שני – לאומיות וציונות

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 4-6

שאלה 4 - מקור – מנהיגי התנועות הלאומיות, הצעת אוגנדה

סעיף א'

שלושה מאפיינים של מנהיגי התנועות הלאומיות באירופה:

- מנהיגי התנועות הלאומיות היו **בורגנים** – הגיעו משכבות הביניים - לא מהאיכרים ופשוטי העם העוסקים בהישרדות ולא מהאצולה שיש לה מה להפסיד מהשינוי. הבורגנים לא נהנו מזכויות היתר של השיטה הקיימת ולכן נאלצו להיאבק על מקומם ובחרו להוביל מהפכה במבנה החברתי שתאפשר להם להפוך להיות חלק מקובעי המדיניות ומקבילי ההחלטות
 - מנהיגי התנועות הלאומיות **האמינו ברעיונות ההשכלה** - באמצעות רעיונות ההשכלה הם דחפו את רעיון הצדק החברתי, ראו יתרון באיחוד יחידות כלכליות ושיפור מעמדם החברתי.
 - **מקור הסמכות** של המנהיגים היו הכריזמה, הפשטות, הסמכות הטבעית שצפה מאישיותם ללא קשר למוצאם ומעמדם. לכך הצטרפה יכולתם למצות את המודרניזציה לטובתם.
- האמונה ברעיונות ההשכלה באה לידי ביטוי בדמותו ופועלו של **ג'וזפה מאציני**: משכיל איטלקי מהמעמד הבינוני שנחשף לרעיונות המהפכה הצרפתית וכבר תחת שלטון צרפת הצטרף למחתרת שפעלה בסתר נגד השלטון הצרפתי והאוסטרי. בעקבות פעילותו באגודה והשתתפותו במספר מהפכות ומרידות בשנות ה-20 וה-30 של המאה ה-19, נאלץ לחיות שנים בגלות. הקים את תנועת "איטליה הצעירה" - תנועה לאומית איטלקית שפעלה לשחרור איטליה מהשלטון הזר ואיחוד נסיכויות איטליה תחת שלטון אחד, ליברלי ודמוקרטי (חירות פוליטית). מציני הקדיש את כל חייו לחירות איטליה. שאיפתו הגדולה הייתה ייסוד איטליה כמדינה לאומית, מאוחדת וליברלית.
- מקור סמכות טבעי בא לידי ביטוי גם בדמותו ופועלו של **הרצל**: הרצל צמח מתוך העם, לא נשא תפקיד רשמי ולא היה ממשפחה אצילה או מועדפת. את הכריזמה שלו ניתן לראות ביכולתו להניע את הקמת התנועה הציונית, ביוזמת הקונגרס הציוני הראשון, בהשגת ראויות ופגישות עם מנהיגי העולם של אותם ימים.

סעיף ב'

הטיעון (טענה ונימוק) של ההיסטוריון בנוגע למניע של הרצל לדון בהצעת אוגנדה הוא:

"המהלך המזרח-אפריקני... ישמש אבן פינה בדרך לציון" – המניע של הרצל לדון עם הבריטים על אוגנדה היה להשיג התקדמות בהכרת היהודים כעם ובכך לקרב אותו להשגת טריטוריה משלו. הרצל השתמש במו"מ עם הבריטים "כתכסיס בלבד", שעיקר מטרתו היא "לזכות בהכרתה של ממשלת בריטניה בתנועה הציונית, וביהודים כעם..." כלומר הוא לא באמת סטה מתכניות הקונגרס להפוך את א"י למדינה היהודית, אלא עשה תרגיל טקטי שיקדם את הרעיון שהיהודים הם עם ומגיעה להם מדינה. נימוקי ההיסטוריון – "חומר ארכיוני רב מחזק את הטענה..." יש ראיות היסטוריות רבות לכך שמדובר בתכסיס; "לנורדאו כתב הרצל... בבחינת תרגיל טקטי בלבד" יש מכתב שנכתב לנורדאו שמחזק את הטענה כי הרצל לא התכוון לוותר על רעיון א"י.

טיעון אחר בנוגע למניע של הרצל לדון בהצעה:

פרעות קישינב ב-1903 ברוסיה השפיעו על הרצל מאוד. לאור חששו מפני אסון שעלול להתרחש על יהודי מזרח-אירופה, הוא הציג בקונגרס הציוני השישי שהתקיים באותה שנה, את אוגנדה כמקלט חרום זמני עבור יהודים הסובלים מאנטישמיות קשה ברוסיה.

שאלה 5 – התנועות הלאומיות – חיזוק התודעה הלאומית

סעיף א'

שתי פעולות של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19 לחיזוק התודעה הלאומית והזהות המשותפת:

1. שימוש באמצעים חינוכיים להפצת המסר הלאומי ולחיזוק וטיפול הלכידות בין כל בני הלאום: באמצעות החינוך דאגו להאדיר את מורשת העבר המשותף, העבירו מסרים המתרכזים במאפיינים האתניים הייחודיים לאותו לאום והרחיבו את השימוש במיתוסים ובסמלים לטובת הגברת הנאמנות ותחושת השייכות ללאום.
 2. יצירה וטיפול של תרבות לאומית – איסוף סיפורים ואגדות של העם, חיזוק סמלים מהעבר וטקסים הייחודיים לעם.
- על התלמיד להביא מקור מספר הלימוד המציג אחת מהפעולות לחיזוק התודעה והזהות, להסביר את הפעולה ואיך היא באה לידי ביטוי במקור.

סעיף ב'

העמדות הבאות לידי ביטוי במקורות בנוגע לקשר בין השפה העברית ובין התחייה הלאומית-ציונית:

- 1 – העברית דלה ולא מספקת "מי מאתנו יודע עברית במידה מספקת..." ולכן, כל אחד ידבר בשפתו והשפה שתהיה בשימוש הרב ביותר "תנצח" ותהפוך לשפה הראשית. לפי המקור הזה, אין חשיבות לעברית בתהליך התחייה הלאומית-ציונית, וניתן, כמו בשווייץ, לחיות במדינת לאום עם ריבוי שפות ושפה ראשית אחת.
- 2 – "הלשון היא נשמת העם!... יביא אותה לידי שלטון גמור ... היא הקשר הטבעי בין בני עמנו..." רק העברית תצליח לקשור את כל חלקי העם, היא נחוצה וחיונית לתחיית הלאום ואין אחרת שתתאים לכך. לכן יתקיים מאבק על הטמעתה בכל תחומי החיים, כמו שהוראת הטכניקום העומד לקום.

הסיבות להבדל בין העמדות נובעת משני המאפיינים האלה:

1. יוצר המקור – מקור 1 נכתב ע"י הרצל, שטען באותו חיבור, מדינת היהודים, כי יש להקים מדינה יהודית בחבל ארץ כלשהו, ולא דווקא שא"י. כך גם לא ראה חשיבות בעברית כגורם מאחד; מקור 2 נוצר ע"י לוחמי החייאת השפה העברית, כמו א' בן יהודה בכבודו ובעצמו. קבוצה שלחמה והאמינה כי רק העברית תלכד את העם ומתאימה להיות השפה הלאומית.
2. מועד הפרסום – מקור 1 נכתב בשנת 1986. עוד לא התקיים קונגרס ראשון, עוד לא קמה התנועה הציונית, עוד הרצל לא נפגש עם ציונים רבים, אלא מעלה על הדף את מחשבותיו ורעיונותיו הראשוניים; מקור 2 נכתב בשנת 1913, לאחר מאמץ גדול של א' בן יהודה ואחרים להחיות את השפה העברית.

שאלה 6 - התנועות הלאומיות – גורמים מעכבים וגורמים מסייעים

סעיף א'

שני גורמים שערכו את המאבקים של התנועות הלאומיות הבאים לידי ביטוי במכתב:

1. מחלוקות קשות בתוך הלאום – "השיעבוד המשותף שלנו מנע מאיתנו להבין זה את זה...שעדיין במחלוקת". השחרור המפתיע מהשלטונות לא השכיח את המחלוקות הכבדות שהיו בין חברי הלאום והן מנעו מהם לנוע יחד במאבק "במקום לפעול בכוחות משותפים, פיצלנו את כוחותינו..."
2. עקשנות השלטון הישן, השמרני שהיה בסופו של דבר חזק יותר מהמורדים, עודד את הסכסוכים הפנימיים שלהם "טיפחו בנו את השנאה הגזעית הישנה..." ופעלו ביניהם בשיתוף פעולה לדיכוי גל המהפכות "אויבנו פעלו במשותף, ומשום כך הצליחו לנצח אותנו..."

שני גורמים שערכו את המאבק של התנועה הלאומית באיטליה:

1. **מידת הפיצול בלאום** –
 - א. חילוקי דעות פנימיים בין מאצני וגריבלדי שרצו באיחוד איטליה כרפובליקה לבין ויטוריו אמנואלה השני מלך פיימונט-סרדיניה וקאבור ראש ממשלתו ששאפו לאחד את איטליה כמונרכיה (מלוכה).
 - ב. איטליה הייתה מפוצלת מאות שנים בין נסיכויות וממלכות שונות ומציאות זו יצרה פיצול במגוון ממדים, בעיקר בין הצפון לדרום. הדרום היה עני יותר, בעל תרבות ים-תיכונית ובעיקר חקלאי, בעוד הצפון היה מפותח כלכלית, עשיר, מודרני ובעל תרבות אירופאית. בין האזורים השונים היה גם פיצול לשוני של ניבים שונים עליו היה צורך לגשר.
2. **כוחה של הכנסייה** – האפיפיור התנגד לאיחוד מתוך התנגדות עקרונית ללאומיות, הצומחת מחילון והתרחקות מהכנסייה. הוא חשש שהאיחוד האיטלקי יערער את מעמדו ויחליש את השפעתו הדתית. כמו כן חשש לאבד את השליטה על הממלכה שלו שהייתה גם בית וגם מקור פרנסה. בשלב זה הוא זכה לגיבוי רחב בארצות הקתוליות מחוץ לאיטליה ובעיקר בצרפת וכך הצליח לעכב את איחוד איטליה.

סעיף ב'

שני גורמים שערכו את הפעילות של התנועה הציונית בראשית דרכה:

1. התנועה הציונית נאבקה להקים מדינה **בטריטוריה שבה לא היו רוב הלאום היהודי**. תנועות לאומיות אחרות נאבקו על זכות למדינה באזורים שהלאום מרוכז בהם: התנועה האיטלקית שאפה למדינה באזור שבו מרוכזים האיטלקים, התנועה הגרמנית שאפה לריבונות בגרמניה וכו', ואילו התנועה הציונית, הייתה צריכה קודם כל ליצור הסכמה לגבי מקום המדינה העתידית של העם היהודי ולאחר מכן לצאת להיאבק עליה מבלי שרוב העם נמצא בה.
2. היהודים מפוצלים קהילתית – לשונית – תרבותית
 - **העם היהודי מפוזר על פני טריטוריות רבות** – התנועה הציונית פעלה בקרב יהודים, שהיו מפוזרים במקומות שונים בעולם ואשר ביניהם היו הבדלים רבים – תרבותיים ולשוניים. בנוסף, קיימת בעייתיות בארגון ובריכוז אנשים למשימה כל כך מורכבת במצב כזה של ריחוק גיאוגרפי האחד מהשני וממקום היעד הלאומי.
 - **אין ליהודים שפה משותפת מוסכמת** – העברית נחשבה שפת קודש ולא הייתה יכולת לנהל בה חיי יום-יום מודרניים. התנהל ויכוח האם היא תהפוך לשפה המשותפת הלאומית.

גורם אחד שסייע לפעילות התנועה הציונית:

הצלחת תנועות לאומיות שונות באירופה - היהודים הושפעו מהצלחותיהן של התנועות הלאומיות במאה ה-19. לדוגמא, הצלחות היוונים, האיטלקים והגרמנים. חלק מן היהודים הבינו כי גם עליהם, כמו יתר הלאומים, להיאבק על זכותם להגדרה עצמית ולריבונות מדינית. הם אינם נחותים משאר העמים ואם ברצונם להפסיק להיות נבדלים, עליהם להשיג עצמאות בכוחות עצמם. הוגי דעות יהודיים אשר ביטאו בחיבוריהם את הצורך בהתעוררות הלאומית היהודית – ראו בהצלחת התנועות השראה חיובית ודוגמה לחיקוי. הם חשו כי רעיון הלאומיות היהודית עבור היהודים הוא טבעי ונכון וטענו "וכי נופלים אנחנו מהם" – מה שמגיע לעמי אירופה מגיע גם לעם היהודי.

פרק שלישי – המאבק על הקמת מדינת ישראל

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 7-9

שאלה 7 – המאבק במדיניות של בריטניה בארץ ישראל (1945-1947), העברת שאלת ארץ-ישראל לאו"ם

סעיף א'

עמדת שני הצדדים במחלוקת שהייתה ביישוב היהודי בנוגע למאבק הצבאי בשלטון הבריטי:

גישת מנהיגות היישוב הייתה שעל המאבק להיות צמוד ליעדי התנועה הציונית: פעולה מדינית להשגת תמיכה בינלאומית לצד פעילות מחתרטית להעפלה והתיישבות. במקביל יש לזנוח את המאבק הצבאי בבריטניה. הנימוקים לכך היו:

- המאבק הרצוף בטרור פוגע באופי המוסרי של המאבק להקמת המדינה, ומצמצם את היקף התמיכה של דעת הקהל העולמית במפעל הציוני.
 - המשך האלימות עלולה לגרום להחרפת התגובה הבריטית ועלולה להביא לעימות ישיר עמה, דבר אשר יסכן את המפעל הציוני כולו.
 - מול גישה זו, התגבשה תפיסת המחתרנות הפורשות - האצ"ל והלח"י, שסירבו להפסיק את המאבק **האלי**ם וטענו כי זו הדרך היחידה להשיג את קידומה של הקמת מדינה יהודית ועצמאית. הנימוקים שלהם היו:
 - אין סיכוי להידברות עם הבריטים. יש להביא לסיום שלטונם בארץ בכל אמצעי, כולל מאבק מזוין ואליים.
 - מאבק אליים ומשפיל, יגבה מהבריטים כוח צבאי ותקציב שאינם יוכלו לעמוד בו, בעיקר בתהליך ההתאוששות לאחר מלחמת העולם השנייה, ויגרור ביקורת חזקה מבית שתזרז את סיום המנדט מיוזמה בריטית.
- הקריקטורה מחזקת את גישת מנהיגות היישוב, המתנגדת למאבק הצבאי והאליים – הקריקטורה מתייחסת לאירוע פיצוץ מלון המלך דוד, כפי שמראה השלט הנוטה לניפול מאחור, אירוע צבאי קיצוני שגרם למוות של מעל 80 איש, בריטים, יהודים וערבים. החיילים הבריטים נושאים אלונקה ועליה, כמו גופה של מת, האהדה העולמית לציונות. כלומר המסר הוא שהפיצוץ רצח אנשים ובמקביל "רצח" גם את אהדת העולם. התמיכה העולמית במאבק היישוב משמעותית ביותר להצלחתו והיא נפגעה אנושות בפעולת האלימות של האצ"ל.**

סעיף ב'

מצבה של בריטניה בזירה הבינלאומית יצר קושי עבורה להמשיך ולהחזיק במנדט בא"י מהסיבות הבאות:

1. בריטניה הייתה מעוניינת ביחסים תקינים עם העולם הערבי, בו עוצמה ומשאבים רבים. ניהול הסכסוך המקומי בא"י חייב את הבריטים להפעיל סנקציות ולפגוע גם באוכלוסייה הערבית, וכך גם בקשריהם עם מדינות ערב.
2. בריטניה סיימה את מלחמת העולם השנייה במשבר כלכלי גדול. היא הפכה לתלויה מאוד בתמיכה האמריקאית ולא הייתה יכולה לפעול באופן גלוי נגדם. האמריקאים הביעו תמיכה נלהבת במתן זכות עליה לארץ של כ-100 אלף עקורים, ניצולי שואה והפעילו לחץ על הבריטים לפתור את הסכסוך ולאפשר לשני הצדדים להקים באזור מדינות עצמאיות. המתח מול האמריקאים גרם לבריטים לקושי בהמשך המנדט באזור.

שאלה 8 - החלטת כ"ט בנובמבר 1947, מלחמת העצמאות

סעיף א'

ההנהגה הציונית תמכה בתכנית החלוקה מפני שהייתה קודם כל הכרה בינלאומית היסטורית בזכות של העם היהודי להקים מדינה עצמאית בארץ ישראל ועומדת להביא סוף-סוף לסיום המנדט הבריטי. מעבר לכך הנגב הוגדר בשטחי המדינה היהודית וכך גם חלקים גדולים של מישור החוף ובו נמלים חשובים, יציאה לים סוף והכנרת כמקור מים.

הפעילות הדיפלומטית של היהודים לגיוס מדינות שיצביעו בעד תכנית החלוקה:

בשבועות שקדמו להצבעה נעשה מאמץ דיפלומטי אדיר מצד נציגי המשלחת הציונית באו"ם לשכנע כמה שיותר ראשי ונציגי מדינות להצביע בעד החלוקה. הם טענו שהעולם חייב לעם היהודי חוב מוסרי בשל זוועות השואה ובשל מצב העקורים באירופה. התנועה הציונית גייסה יהודים בעלי השפעה פוליטית ובעיקר כלכלית בקרב המדינות החברות באו"ם. תפקידם היה לרתום את המנהיגים המקומיים לטובת התנועה הציונית ולהשפיע עליהם להצביע בעד הצעת החלוקה. למשל נעשתה פנייה לחברת פירסטון האמריקאית – יצרנית גומי, בראשה עמד יהודי, שניצל את קשריו המסחריים עם הממשל בליבריה על מנת לדחוק בהם להצביע בעד.

ההצבעה אמורה הייתה להתקיים ביום רביעי 26/11. במהלך הדיון באותו היום חשו נציגי המשלחת הציונית באו"ם כי מרבית הדוברים מעלים חששות והתנגדויות להצעת החלוקה. בעזרת נציגי מדינות ידידותיות מאמריקה הלטינית, ובהתייעצות עם נשיא העצרת – ארנייה מברזיל, משכו את הדיון עד שעות הערב. אז לא נותרה ברירה בידי נשיא העצרת אלא להפסיק את הדיון באותו היום ולדחות את המשכו ואת ההצבעה עצמה ליום שבת 29/11. כך הצליחה המשלחת הציונית לתמרן את המצב ולקבל עוד כמה ימים לצבירת כמה שיותר קולות בעד החלוקה.

בריטניה נמנעה בהצבעה על תכנית החלוקה באו"ם מהסיבות הבאות:

העבירה את הנושא לדיון באו"ם, לאחר שלא הצליחה בעצמה לפתור את הסכסוך באזור, לכן לא ראוי שתנקוט עמדה כלפי ההחלטה; הצבעה בעד חלוקה והקמת מדינה ערבית עלולה לפגוע בקשריה עם מדינות ערב שעשו כל מאמץ למנוע את ההחלטה.

סעיף ב'

קשיים של שלושת הצדדים המעורבים במלחמה בשלב בראשון, הבאים לידי ביטוי במכתב:

1. הערבים - "...אין עם מי לדבר...אינם מתואמים" חוסר תיאום של המנהיגות הערבית וברירה של חלקה, הובילה לחוסר תפקוד, ולאנרכיה ברחובות "גנבים שולטים...שוד וירי...".
2. הבריטים - מתלוננים על ריבוי משימות ומיעוט כוחות לבצע אותן "מעט אנשי הצבא והמשטרה...מתוחים עד הקצה...תיאור כוחותיי ברגע זה...בלתי מספיק" הבריטים עסוקים באריזה והתפנות ובמקביל נאלצים להרגיע את הרוחות הסוערות והאלימות ההולכת וגדלה באזור. הם לא ערוכים לכך ומתקשים לתת מענה.

3. היהודים – סובלים מאלימות בעיר העתיקה, ובערים המעורבות כולן, נדרשים לנוע בשיירות ולהתגונן מירי ערבי וחוסר מענה מספק של הבריטים "מעט אנשי צבא ומשטרה...שמירה על היהודים בעיר העתיקה, בליווי שיירות...ובהגנה מירי של ערבים ויהודים.

על התלמיד להביא מקור מספר הלימוד המבטא את הקושי של אחד מן הצדדים, להסביר איך הקושי בא לידי ביטוי במקור.

שאלה 9 - מלחמת העצמאות, בעיית הפליטים הפלסטיניים

סעיף א'

השינוי שחל ביחסי הכוחות בין הצדדים הלוחמים במהלך השלב השני של המלחמה הוא המעבר ממאבק בין כוחות בלתי סדירים, למאבק בין צבאות של מדינות ריבוניות. עם הקמת מדינת ישראל מוקם צה"ל. מולו פולשים ב-15 במאי חמישה צבאות של מדינות ערב.

השפעת השינוי על המשך המלחמה ותוצאותיה:

עם הפלישה, עולים איכות וכמות הנשק של צבאות מדינות ערב על אלה של צה"ל, הנמצא בשלבי הקמה, גיוס, וקליטת נשקים. התוצאה היא הצלחה זמנית של הפלישה – נפילת מספר ישובים, השתלטות ערבית על שטחים נרחבים (בעיקר כאלה שיועדו למדינה הערבית), הרוגים ופצועים.

אך מיד עם תחילת ההפוגה הראשונה מתעשת צה"ל, מתעצם, קולט תגבורות לוחמים ונשק ונוטל את היוזמה ע"י תכנון מוקדם וריכוז כוחות מול יעדים. התוצאה הא שכתב בקרבות עשרת הימים יש לצה"ל הישגים גדולים בהרחבת השליטה הטריטוריאלית, ומשם הוא ממשיך למבצעים ההכרעה ולעיצוב גבולות המדינה באופן הרצוי לה.

ההשפעה של השינוי על תוצאות המלחמה היו הניצחון הישראלי על מדינות ערב והשתלטות על מרבית שטחי המנדט הבריטי.

סעיף ב'

שלושה גורמים להיווצרות בעיית הפליטים הפלסטיניים:

1. **המצב הכלכלי:** חרם כלכלי שהטילה החברה הפלסטינית על הישוב היהודי עם פרוץ העימות, גרם לקריסת המשק הכלכלי הפלסטיני שהיה חלש יותר. היה מחסור במצרכים, מחירים הופקעו, היה פיגור בקבלת משכורות וכו'. עם כיבוש ערי הנמל חיפה ויפו ע"י הכוחות היהודיים, התמוטט גם מנגנון היבוא הערבי. נוצר מחסור בדלק, באספקת חשמל, במים נקיים (מה שגרם לפרוץ מגפות). כל עובדי המנדט פוטרו והבנקים שותקו.
2. **המצב חברתי:** לאור המצב הכלכלי ובריחת האליטות, ובלא מנהיגות מוסכמת ומוסדות להחלפת הבריטים הנסוגים, התגבר הטרור הפנימי בחברה הפלסטינית והיא התדרדרה לאנרכיה והתפוררה.
3. **החל ממרס 48 השתנה אופי הלחימה:** כוחות ה"הגנה" עברו להתקפה (תכנית ד'). **התעצמות הקרבות הביאה לבריחה המונית מאזורי הלחימה.** הידיעות על הפעולות של אצ"ל ולח"י בכפר דיר יאסין (הטענות לטבח) שהופצו בקרב ערביי ארץ ישראל, השפיעו על חלק מהם לנטוש את ביתם. התפוררות הכוחות הערבים בערים המעורבות הביאה לכיבושן (יפו, חיפה, טבריה, בית שאן). האוכלוסייה הערבית עזבה אותן כליל או בחלקה הגדול (בחיפה ויפו נותר חלק קטן ממנה).

על התלמיד להביא מקור מספר הלימוד בו אחד מהגורמים שהוצגו בא לידי ביטוי.

פרק רביעי – סוגיות נבחרות בתולדות מדינת ישראל

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות

שאלה 10 - מקור – תהליך הדה-קולוניזציה וגורל היהודים בארצות האסלאם

סעיף א'

שלושה גורמים לתהליך הדה-קולוניזציה:

- **גורם אידיאולוגי - התפתחות רעיון הלאומיות:** העמים שחיו תחת השלטון הקולוניאלי נחשפו לרעיון הלאומיות שכבר היה מושרש בקרב האירופאים. המפגש עם האוכלוסייה האירופאית, הביא לפיתוח תודעה לאומית עצמית בקרב העמים המקומיים. לאלה ניתן להוסיף את השפעת התנאים הקשים תחת השלטון הזר.
 - **גורם כלכלי - משבר כלכלי לאחר מלחמת העולם השנייה:** הנזקים הכלכליים והעלות הגבוהה של הלחימה, אילצו את מדינות אירופה להשקיע את הון בשיקום פנימי. הן כבר לא יכלו להרשות לעצמן להמשיך ולשאת בהוצאות הגבוהות הכרוכות בפיתוח התשתיות בקולוניות, ובהחזקת כוחות צבא ומנהל בארצות אלה.
 - **גורם פוליטי - שינוי יחסי הכוחות בעולם והשפעת 'המלחמה הקרה':** לאחר מלחמת העולם השנייה, החל עידן חדש בו מעצמות אירופה איבדו את כוחן, ואת מקומן תפסו שתי המעצמות – ארה"ב וברית המועצות. שתי המעצמות החלו להיאבק ביניהן על אזורי השפעה בעולם. לכל אחת מהן היה אינטרס לתמוך במתן עצמאות לארצות השונות, בתקווה שהמדינות החדשות תצטרפנה למחנה שלהן, וכן כדי לבלום את סכנת התפשטותה השפעתה של המעצמה האחרת.
- הגורם העיקרי לדעתי** שהביא לתהליך זה הוא התפתחות רעיון הלאומיות. כמו שבאירופה לא הצליחו השלטונות הוותיקים לעמוד מול פרץ הלאומיות, כך לא יכלו גם השלטונות בארצות האסלאם. הכוח של הרעיון הלאומי היה חזק וכאשר הוא נטמע כראוי בקרב רבים מהאוכלוסייה המקומית, שסבלה מקולוניאליזם במשך מאות שנים, הוא גרם גם להם להקים תנועות לאומיות ולהאבק על זכותם להגדרה עצמית.

סעיף ב'

המגמה המוצגת בטבלה היא התמעטות הקהילות היהודיות בארצות האסלאם. מקהילות גדולות בשנת 1948, לקהילות ההולכות וקטנות עד שנת 1969. למשל:

עירק – בשנת 1948 125 אלף, בשנת 1966 6000 ובשנת 1969 רק 2,500 יהודים.
מרוקו – 1948 – 250 אלף, '66 – 70 אלף, '96 – 50 אלף.
תוניסיה – '48 85 אלף, '66 23 אלף, 69 – 10 אלף.

שלושה גורמים למגמה:

1. עלייה מאסיבית למדינת ישראל בשנת 1948 הנובעת בעיקר מהתגובה למלחמת העצמאות והקמת המדינה – מדיניות ערב חשו אחדות כנגד הישות הציונית, תמכו במאבק לחיסול המדינה היהודית הצעירה, והפנו את השנאה שלהם כלפי יהודי המדינות עצמם, בהם ראו נציגי הישות הציונית. אלימות, מאסרים, הפקעת רכוש ועוד הפכו למציאות של יהודי ארצות האסלאם וגרמו לרבים מהם לברוח ולעלות לארץ.
2. לכך אפשר להוסיף את הזיקה לציונות ולארץ הקודש - הפעילות הציונית התקיימה במדינות האסלאם כבר מראשית שנות ה-20. בעקבות השואה, התרחבה פעילות התנועה, והודגשה בה חשיבות העלייה לא"י וחשיבות המאבק להקמת מדינה. לאלה יש להוסיף את הזיקה הדתית וההיסטורית העמוקה לא"י שאפיינה את יהודי ארצות המזרח ואת ההתלהבות שאחזה בהם עם קום המדינה.

3. במקביל נקטה ממשלת ישראל במדיניות שכונתה 'חיסול גלויות'. משמעות המדיניות הייתה העלאת קהילות שלמות לישראל. הגורמים לכך היו התפישה לפיה מדינת ישראל היא המרכז היהודי העולמי והיא האחראית לגורל היהודים בעולם כולו, לצד הכרה כי מצבם הביטחוני של יהודי ארצות האסלאם הולך ומתערער וקיומם נמצא בסכנה. ניתן להתייחס גם לתהליך השפעת הזה-קולוניזציה בארצות האסלאם.

שאלה 11 – עלייה וקליטה בשנות החמישים והשישים

סעיף א'

שלושה גורמים לעלייה למדינת ישראל בשנות החמישים והשישים של המאה ה-20:

1. גורם לעלייה מאירופה - המשך תסיסה אנטישמית באירופה: המשך הפגיעה הפיזית ביהודים שחזרו לבתיהם, הבהירו לרבים כי האנטישמיות היא עדין תופעה רווחת ולכן עליהם לבסס את חייהם בארץ ישראל כמקום מקלט (גם אחרי מלחמת העולם השנייה, יהודים רבים נרצחו על רקע אנטישמי, בעיקר בפולין).
2. גורם לעלייה מאירופה - בריחה מהשלטון הסובייטי במדינות הגוש המזרחי: עם סיום המלחמה, השליטו הסובייטים משטר קומוניסטי בכל מדינה שאותה "שיחררו" מהכיבוש הנאצי. אזורי המדינות שנשלטו על ידי בריה"מ, נאבקו וניסו להשיג עצמאות. תסיסה זו, ערערה את ביטחונם האישי של היהודים בארצות אלה כיוון שרבים מהם זוהו כחלק כאוהדים של המשטר הקומוניסטי. בנוסף – החשש מסגירת הגבולות ואיסור הגירה מהמדינות הקומוניסטיות, הוביל רבים לנסות ולברוח מהר ככל האפשר.
3. גורם לעלייה מארצות האסלאם - השפעות הזה קולוניזציה:
 - **הקמת המדינות העצמאיות** - בריטניה וצרפת ששלטו בארצות האסלאם מהמאה ה-19 ובתוקף המנדט לאחר מלחמת העולם הראשונה, החלו בתהליך עזיבה. ארצות האסלאם הפכו למדינות ריבוניות לאחר תקופת השלטון הקולוניאלי. תהליך יציאתן לעצמאות, לווה בחיזוק מגמות ערביות ואסלאמיות. המגמות הערביות הופנו כלפי אויב משותף: נוכחותה של המדינה הציונית במזרח התיכון הערבי. מגמות אלה ערערו את עתידם וביטחונם של היהודים.
 - **התערערות מעמדם של היהודים בשל תהליך הזה-קולוניזציה** - בזמן שלטון של המעצמות הזרות, היהודים השתייכו לבני המעמד הגבוה, יחסית לסביבה המוסלמית. כיוון שהיהודים היו ביחסים טובים עם השלטון הזר, רבים קישרו בין היהודים לקולוניאליזם המערבי. היהודים שהשתלבו במערכות הממשל התרחקו מאורח החיים של החברה המוסלמית-ערבית ונחשבו לנטע זר. כשעזב השלטון הקולוניאלי נוצר חלל ריק, שאת מקומו היו עתידים לתפוס גורמים ערביים מקומיים. ליהודים לא היה עוד מקום במערכת השלטונית החדשה, וכך התערער מצבם הכלכלי והביטחוני.

על התלמיד להביא מקור מספר הלימוד המבטא אחד מהגורמים לעלייה.

סעיף ב'

הסבר לטענה כי הנסיבות בשנים הראשונות להקמת המדינה השפיעו על קליטת העולים:

- צורך להתמודד עם קליטת עולים רבים ממגוון גדול של מדינות, מצב כלכלי, ותרבויות יצר את מדיניות "כור ההיתוך" – שאיפה ליצור אחדות תרבותית של אזרחי המדינה, על חשבון הזהויות הקודמות מהן באו במטרה ליצור חברה מאוחדת שתוכל להתמודד עם אתגרי המדינה הצעירה. התפיסה טענה כי קיים מדרג תרבותי וכי התרבות של "היהודי החדש" שנוצרה בארץ בימי העלייה השנייה, טובה יותר מהתרבויות האחרות מהן הגיעו העולים החדשים. המדינה ראתה עצמה כבעלת זכות לדרוש מכל העולים, מכל הגלויות, לזנוח את תרבותם הקודמת ולאמץ את התרבות העברית החדשה.
- הצורך להתמודד עם מספר מבקשי עלייה עצום גרם להפעלת מדיניות עלייה סלקטיבית. כיוון שממדי העלייה יכולים להיות המוניים, ומערכות הקליטה עלולות לקרוס, השאיפה הייתה לנהל תהליך עלייה מבוקר, המעמיד את צרכי המדינה הנבנית על פני הלחצים מהתפוצות. מדיניות הבקרה הייתה מנוגדת למדיניות "השערים הפתוחים" שהונהגה בישראל עד אז, והיא נחשבת לבעייתית גם מבחינה מוסרית.
- למדינת ישראל הצעירה עוד לא היה בסיס כלכלי ותקציבים מספיקים כדי לפתור שתי בעיות מרכזיות של העולים: את בעיית הדיור ואת בעיית התעסוקה. בניית מגורים ויצירת מקומות תעסוקה דורשים תשתית כלכלית שעוד לא הייתה קיימת בשנותיה הראשונות של המדינה, ולכן היה צורך למצוא פתרונות מהירים שלא תמיד היטיבו עם העולים. לאור הגידול המהיר באוכלוסייתה, לא הצליחה המדינה לספק מזון לכל העולים וגם בתחום זה נאלצה למצוא פתרונות דוחק עד לייצוב המשק והכלכלה.
- במקביל היו למדינה צרכים שלא עלו בקנה אחד עם מאפייני העולים כמו הצורך להגן על הגבולות או הצורך לבסס משק חקלאי ותעשייה. מרבית העולים לא היו בעלי מאפייני תעסוקה מתאימים ולא רצו להתגורר בפריפריה אך המדינה בחרה לחייב אותם לעשות התאמות לצרכיה.

ההשפעה של מדיניות "כור ההיתוך" על העולים באמצעות שתי דוגמאות מהשיר:

"מחליפים מקצוע" - רוב העולים הגיעו ללא הון ורכוש ולכן פרנסתם הייתה תלויה במוסדות המדינה (משרד העבודה לדוגמה). המדינה היא זאת שהפנתה את העולים לעבודות בהן יש צורך. בארצות מוצאם, עסקו העולים בעיקר במסחר, מלאכה, תעשייה ופקידות, ורק מיעוט עסק בחקלאות או במקצועות חופשיים. מקצועות אלה לא תאמו את צרכיו של המשק הישראלי (ואת אפשרויות התעסוקה שלו) וכך נוצר מצב שהעולים נקלטו לרוב בעבודות בהן לא בחרו ושהתמורה להן נמוכה. "...השפה החדשה שוברת שיניים... מחליפים שמות" – העולים חויבו למחוק סממנים גלויים ולעברת את השמות, ולהתחיל להתנהג כמו "צברים", לדבר בעברית.

שאלה 13 - מלחמת יום הכיפורים (1973)

סעיף א'

המטרות שרצתה מצרים להשיג ביציאה למלחמה ביום הכיפורים 1973, הבאות לידי ביטוי במקור:

1. רצון לשקם את הכבוד של הצבא והעם שנפגע קשות במלחמת ששת הימים, בה הופתעו ע"י ישראל. מתבטא במקור: "...ההודעה שכולנו חיכינו וקיוונו לה... החלו להפגין את העמדות הישראליות... סוף סוף התחלנו להגיב... מצרים תנקום את נקמתה."
 2. רצון להחזיר את סיני, שטח שהופסד במלחמת ששת הימים. מתבטא במקור: "כביש סואץ... לתקוף את הכוחות הישראליים הפרוסים בגדה המזרחית של תעלת סואץ... סוף-סוף נשחרר את סיני מהישראלים"
- מטרות אלה הושגו במלואן.

לתפיסת מצרים, ההפתעה שנגרמה למדינת ישראל וצה"ל ב-6 באוקטובר '73 החזירה לעם המצרי את גאוותו הלאומית. מצרים ראתה ב"מלחמת אוקטובר" ניצחון צבאי וחגגה מאז בכל שנה במצעד צבאי. הנשיא סאדאת זכה למעמד של מנהיג חזק ומצליח, שהצליח לשבור את מיתוס העליונות הצבאית של ישראל. כך שמטרה זו הושגה במלואה. עם סיום המלחמה נחתמו הסכמי הפרדה בין ישראל למצרים במסגרתם נסוגה ישראל 30 ק"מ מהתעלה שחזרה שליטה מלאה של מצרים. בשנת '77 ביקר סאדאת בירושלים, ב-79 נחתם הסכם שלום, ובשנת '81 החזירה מדינת ישראל את כל סיני למצרים.

סעיף ב'

למרות ההפתעה ותנאי הפתיחה הקשים, הצליח צה"ל לעבור להתקפה וליצור מהפך במגמת המלחמה: לקראת סוף המלחמה הסתמן ניצחון ישראלי ברור בכל החזיתות, כאשר צה"ל התמקם במרחק 40 ק"מ מדמשק ו-101 ק"מ מקהיר. בסיום הסכמי שביתת הנשק הוחזרו השטחים למדינות השכנות וישראל נותרה בגבולות סיום מלחמת ששת הימים. למרות הניצחון נותרה בציבור הישראלי תחושת תבוסה קשה ואכזבה. שלוש סיבות לפער בין הניצחון במלחמה לתחושת הציבור הישראלי:

- **מחיר המלחמה** בישראל היה כבד ביותר: 2,569 הרוגים, 7,251 פצועים, 301 שבויים ועשרות נעדרים (החלו פעולות נרחבות לאיתורם שחלקן נמשכות עד היום). אבדות כבדות במטוסים וטנקים שגרמו לצורך בשיקום צה"ל.
- **נפגעה תחושת הביטחון והאמון במערכת הביטחון ובהנהגה המדינית.** החברה הישראלית עד כה אופיינה בתחושת סולידריות גבוהה וגם אם נפרצו בה סדקים הם טושטשו ע"י תחושת אמון גדולה בהנהגה ובדרכה. המלחמה היוותה שבר שאפשר לתחושות חוסר האמון לפרוץ ולאחריה הממשלה והצבא היו נתונים לביקורת ציבורית יסודית. כמו כן, התערער האמון בשורה של אישי ציבור בצבא ובדרג הפוליטי (בראשם ראש הממשלה גולדה ושר הביטחון משה דיין).
- **משבר כלכלי:** הוצאות המלחמה גרמו למשבר כלכלי כבד בישראל. המשק הכלכלי הושבת כמעט לחלוטין לאור גיוס המילואים הממושך וחובות המדינה גדלו. חרם נפט הוטל על ידי מדינות ערב נגד מדינות המערב התומכות בישראל, שגרם להתייקרות מחירי הנפט ובעקבותיהם גם למחירי החשמל, הוצאות הייצור, מחירי המוצרים וכו'. הוטלו מסים נוספים למימון הוצאות המלחמה, הממשלה צמצמה את סבסוד המוצרים הבסיסיים (לחם, אורז, מוצרי חלב...).